Nationalstaten och den ekonomiska politiken

Installationsföreläsning

AV MAX WEBER

Översättning: Ola Agevall

Att jag väljer att publicera dessa resonemang beror inte på de instämmanden, utan på de invändningar som många åhörare har rest mot min argumentation. För experterna är det endast i detaljer som det jag har att säga tillför något sakligt nytt, och i vilken speciell mening texten kan göra anspråk på att vara "vetenskaplig" förklaras av anledningen till dess tillkomst. En installationsföreläsning är ett tillfälle då man öppet kan presentera och rättfärdiga den personliga, och såtillvida "subjektiva", ståndpunkt som ligger till grund för ens *bedömning* av ekonomiska fenomen. I mitt anförande utelämnade jag, med hänsyn till tiden och åhörarkretsen, resonemangen på sidorna 190 till och med 193. Andra argument kan ha antagit en annan form i min föreläsning. Angående de inledande utläggningarna bör man notera att beskrivningen av de olika processerna är starkt förenklad, och att förloppen i verkligheten är mer komplexa. Under tiden mellan 1871 och 1885 uppvisar Västpreussens *Kreise* och församlingar inga enhetliga, utan karakteristiskt omväxlande, befolkningsrörelser. Dessa befolkningsrörelser är på intet sätt genomgående lika lättförståeliga som de utvalda exemplen. I andra fall blir den tendens som exemplen söker påvisa genomkorsad av andra moment. Till detta återkommer jag mer utförligt på andra ställen.[1] Det är uppenbart att de resultat som dessa siffror presenterar är mer osäkra än de vi finner i de förtjänstfulla publikationer, om nationalitetsförhållanden i Posen och Västpreussen, som många av *Neumanns* elever[2] försett oss med. Men i brist på korrekt material måste vi nöja oss med dem till att börja med. Genom de senaste årens landsbygdsundersökningar är ju de fenomen som siffrorna åskådliggör också redan kända i sina huvuddrag.

Så som jag har formulerat temat för min föreläsning lovar det vida mer än jag idag kan och vill hålla. Min avsikt är först och främst att, *med ett exempel*,

åskådliggöra den roll som den fysiska och psykiska rasskillnaden mellan nationaliteter spelar i den ekonomiska kampen om tillvaron. Till detta resonemang skulle jag, inom ramen för dessa nationalekonomiska tankegångar, vilja knyta några reflektioner om hur situationen ter sig för ett statsväsen som vilar på nationella grundvalar – så som är fallet hos oss. Som exempel väljer jag en uppsättning händelser som utspelar sig rumsligt fjärran från oss, men som sedan ett årtionde tillbaka ofta har uppmärksammats i offentligheten. Jag ber er därför att följa mig till rikets östra delar, till det platta landet i den preussiska provinsen *Västpreussen*. Denna skådeplats förenar två egenskaper som gör den lämplig för vårt ändamål: Dels är den ett nationellt gränsland, dels finner vi där ovanligt skarpa skillnader ifråga om ekonomiska och sociala existensbetingelser. Tyvärr är jag först tvungen att ta ert tålamod i anspråk med en rad torra fakta.

I provinsens landsdistrikt [Landdistrikt] finner vi tre olika slags kontraster. För det första råder utomordentligt stora skillnader ifråga om *åkerjordens kvalitet*. Mellan Weichsel-låglandets sockerbetsmark och det sandiga Kassubiska höglandet råder upp till mellan 10- till 20-faldiga skillnader i uppskattad beskattningsbar nettoavkastning. Även genomsnittet i olika *Kreise* varierar mellan 4 3/4 och 33 2/3 Mark per hektar.

Vidare finns det kontraster ifråga om den *sociala skiktningen* av den befolkning som brukar denna jord. Den officiella statistiken urskiljer här, liksom generellt i öst, inte bara den kommunala enheten "landsförsamling" [Landgemeinde], utan också en andra typ av enhet som är okänd i södra Tyskland: "godsdistriktet" [Gutsbezirk]. Mellan bondbyarna avtecknar sig riddargodsen – säten för junkrarna, som är den klass som ger östra Tyskland dess sociala prägel. Godsen är omgivna av små stugor som godsherren, jämte åkerlappar och betesmark, anvisar åt daglönarna. Dessa daglönare är året om förpliktigade att arbeta på godset. Provinsens yta är till hälften fördelad mellan bondbyar och godsdistrikt, men i de enskilda regionerna varierar andelen "godsdistrikt" från några få procent upp till två tredjedelar av *Kreisens* yta.

Inom denna dubbelt socialt skiktade befolkning finns det slutligen en tredje kontrast: den mellan *nationaliteter*. Även befolkningens nationella sammansättning i de enskilda församlingsenheterna varierar från en region till en annan. Det är *denna* skillnad som intresserar oss. Andelen polacker blir, naturligtvis, större när vi närmar oss gränsen. Som varje språkkarta visar, så *ökar* den emellertid dessutom med *avtagande* jordkvalitet. Till att börja med kunde man – och inte

alltid med orätt – vilja ge en historisk förklaring till detta, i termer av hur den tyska ockupationen såg ut: det var i den bördiga Weichseldalen som tyskarna först slog sig ner. Men man kan också gå vidare och ställa en annan fråga: I vilka *sociala skikt* är det vi finner en stor andel tyskar, och i vilka skikt finner vi en stor andel polacker på landsbygden? I de senast publicerade siffrorna från 1885 års folkräkning tonar det då fram en märklig bild.[3] I dessa siffror kan man visserligen inte direkt avläsa den nationella sammansättningen i församlingarna. Det går emellertid – givet att man nöjer sig med ungefärliga siffror – att indirekt sluta sig till hur den nationella sammansättningen ser ut, nämligen om man tar vägen över mellanledet "konfession". I de nationellt blandade områden som vi är intresserade av sammanfaller konfession med nationalitet, med undantag på några få procent. På samma sätt kan vi – likaledes oprecist – skilja de ekonomiska kategorierna bondby och riddargods i de enskilda bygderna åt, genom att vi identifierar dem med de kommunala enheterna landsförsamling respektive godsdistrikt.[4] Det visar sig då att den nationella sammansättningen varierar *omvänt* med jordens kvalitet: I bördiga *Kreise* återfinner vi katolikerna (d v s *polackerna*) främst på *godsen*, medan protestanterna (d v s *tyskarna*) främst återfinns i *byarna*; i *Kreise* med dålig jord är förhållandet det omvända. Om man t ex slår samman de *Kreise* som har en genomsnittlig skattepliktig nettoavkastning på under fem Mark per hektar, så utgör protestanterna 35.5 procent av befolkningen i byarna och 50.2 procent av befolkningen på godsen. Tar man däremot den uppsättning *Kreise* vars genomsnittliga skattepliktiga nettoavkastning uppgår till 10-15 Mark per hektar, så är andelen protestanter 60.7 procent i byarna och 42.1 procent på godsen. Hur kommer detta sig? Varför ansamlas polackerna på godsen när de befinner sig på låglandet, medan de ansamlas i byarna på höglandet? En sak ser man genast: *polackerna har en tendens att ansamlas i de befolkningsskikt som ekonomiskt och socialt har det sämst ställt.* På de goda jordarna, i synnerhet på Weichsel-slätten, har bönderna alltid haft högre levnadsstandard än godsens daglönare. På de dåliga jordarna, som krävde stordrift för att kunna brukas rationellt, var det däremot på riddargodsen som vi fann en hög ekonomisk kultur och därmed en högre andel tyskar. Än idag har de fattiga småbönderna där *lägre* levnadsstandard än godsens daglönare. Hade vi inte vetat det ändå, så skulle vi kunnat förmoda det med tanke på hur befolkningens åldersstruktur ser ut. Om man i *byarna* stiger från slättland till bergås, så stiger andelen barn under 14 år från 35-36 procent till upp till mellan 40-41

procent alltefter som jordkvaliteten blir sämre. Detta kan vi jämföra med hur situationen ser ut på *godsen*. På slättlandet är andelen barn större på godsen än i byarna. Även på godsen ökar antalet barn ju längre upp på höglandet man kommer, men ökningen är mindre än i fallet med byarna och *på* höglandet är andelen barn mindre på godsen än i byarna. Här som annars är stora barnaskaror tätt förknippade med lägre levnadsstandard, som förkväver överväganden om den framtida försörjningen. – I Västpreussen sammanfaller hög ekonomisk kultur, relativt hög levnadsstandard och *stor andel tyskar*.

Ändå konkurrerar de båda nationaliteterna med varandra sedan århundraden tillbaka på samma jord och under ungefär samma betingelser. Vad beror då denna skillnad på? Man frestas att tro att finns en skillnad mellan de båda nationaliteterna, ifråga om deras *förmåga att anpassa sig* till olika ekonomiska och sociala existensbetingelser, och att denna skillnad beror på att de båda nationaliteterna har olika fysiska och psykiska raskvaliteter. Detta är faktiskt också orsaken. Beviset för det finner vi i den tendens som blir synlig om man tittar på *förskjutningar* i befolkningen och mellan nationaliteterna – en tendens som samtidigt visar hur ödesdiger denna skillnad i anpassningsförmåga är för det tyska inslaget i östra Tyskland.

När vi ska jämföra befolkningsförskjutningar i de enskilda församlingarna har vi visserligen bara siffrorna för perioden 1871-1885 till vårt förfogande, och de siffrorna låter oss bara att otydligt urskilja början på en utveckling som, efter vad vi vet, har fortsatt i utomordentligt stor utsträckning. Dessutom blir, naturligt nog, sifferbildens klarhet lidande av att vi likställde konfession med nationalitet och förvaltningsindelning med social skiktning – något som var av nöden, men inte helt korrekt. Trots detta ser vi emellertid tydligt nog vad det handlar om. Provinsens landsortsbefolkning uppvisade, liksom stora delar av östra Tyskland överhuvudtaget, en tendens att minska under perioden 1880-1885. I Västpreussen uppgick minskningen till 12.700 personer. Det vill säga: medan befolkningen i övriga riket ökade med 3 1/2 procent så minskade den i Västpreussen med 1 1/4 procent. Denna företeelse är emellertid, liksom de fenomen vi redan diskuterat, ojämnt fördelad: den allmänna befolkningsminskningen kan ställas mot en ökning av landsortsbefolkningen i många *Kreise*. Det *sätt* på vilket ökningen och minskningen fördelar sig är också mycket karakteristiskt. Om vi börjar med skillnader i fråga om jordkvalitet, så skulle man förmoda att minskningen är starkast på de *sämsta* jordarna, där näringsspelrummet först

måste bli för litet under trycket från de sjunkande priserna. Ser man på siffrorna så visar det sig att det omvända är fallet. Det är i *Kreise* med god jordkvalitet – som t ex Stuhm och Marienwerder, med en nettoavkastning på i genomsnitt runt 15-17 Mark – som vi ser den största *befolkningsminskningen* (7-8 procent). Däremot är det Konitz och Tuchel – *Kreise* på höglandet med en nettoavkastning på 5-6 Mark – som erfarit den största och, sedan 1871, mest konstanta *befolkningsökningen*. För att kunna förklara hur detta kommer sig frågar vi oss, å ena sidan, vilka sociala skikt som stod för minskningen och, å andra sidan, vilka sociala skikt det är som fått del av ökningen? Om man ser på *Kreise* där befolkningsminskningen är stor (Stuhm, Marienwerder, Rosenberg), så är de undantagslöst *Kreise* där *storskaligt markinnehav* är särskilt starkt förhärskande. Om man vidare betraktar hela provinsens *gods*distrikt, så finner man att nästan 3/4 av landsortsbefolkningens minskning (över 9.000 personer) kommer från dem allena, trots att godsdistrikten år 1880 på samma markyta uppvisade ett befolkningstal som var 2/3 av byarnas: Befolkningen i godsdistrikten har minskat med 3 3/4 procent. Men även *mellan* godsen är minskningen ojämnt fördelad. På en del gods ökade befolkningen, och om man skiljer ut de områden där godsens befolkning minskat starkt, så visar det sig att minskningen är särskilt stor just på de gods som ligger på *goda* jordar. Den befolknings*ökning* som ägde rum på höglandets dåliga jordar kom däremot huvudsakligen byarna till godo – och då mest uttalat i byar med *dålig* jord, i motsats till låglandets byar. Tendensen är alltså att *antalet daglönare minskar* på gods som ligger på de *bästa* jordarna, och *att antalet bönder ökar* på de *dåliga* jordarna. Vad det handlar om här, och hur detta ska förklaras, blir klart när vi slutligen även här frågar oss hur *nationaliteterna* förhåller sig till dessa förskjutningar i befolkningen.

Under första hälften av 1800-talet föreföll andelen polacker i östra Tyskland pressas ned sakta och säkert, men som bekant har deras andel lika sakta och säkert ökat igen sedan 1860-talet. Trots sina brister visar språkstatistiken över Västpreussen detta mycket tydligt. Nu kan gränsförskjutningar mellan två nationaliteter ske på två olika sätt, vilka man måste hålla isär. Det ena är att nationella minoriteter i det nationellt blandade området så småningom tar över majoritetsbefolkningens språk och seder; minoriteten "sugs upp". Även detta fenomen kan vi finna i östra Tyskland: det går att visa statistiskt att det är detta som sker med de tyska katolikerna. Det kyrkliga bandet är här starkare än det nationella. Minnen från Kulturkampens dagar spelar in här, och frånvaron av ett

utbildat tyskt prästerskap gör att de tyska katolikerna inte känner sig delaktiga i den nationella kulturgemenskapen. Men viktigare och mer intressant för oss är den andra formen av nationalitetsförskjutning: *den ekonomiska undanträngningen*. Det är denna form som vi har att göra med här. Om man, för perioden mellan 1871 och 1885, undersöker hur respektive konfessions andel av befolkningen har förskjutits i enskilda församlingsenheter på landsbygden, så framträder ett mönster. Minskningen av antalet daglönare på godsen korrelerar med en minskning av andelen protestanter på låglandet, medan befolkningsökningen i höglandets byar korrelerar med en ökning av andelen katoliker.[5] *Det är i huvudsak tyska daglönare som drar sig bort från områden med hög kultur; det är i huvudsak de polska bönderna som blir fler på områden med låg kultur.*

Båda dessa processer – utflyttningen från områden med hög kultur och befolkningsökningen i områden med låg kultur – kan emellertid i sista instans återföras på en och samma orsak: Den slaviska rasen har *lägre anspråk* på materiell och ideell *levnadsstandard*. Den lägre anspråksnivån kan vara naturgiven, eller vara något som framodlats under historiens lopp, men det är den som hjälper slaverna till seger.

Varför flyttar de tyska daglönarna? Det är inte av materiella skäl. Migranterna rekryteras inte från områden där lönenivån är låg, och inte från de dåligt avlönade arbetarkategorierna. Materiellt sett finns det knappast någon situation som är säkrare än den som *Instmannen* har på de östliga godsen. Orsaken ligger inte heller, som man ofta hävdat, i en längtan efter storstadens nöjen. Det skulle kanske kunna förklara varför den uppväxande generationen väljer att planlöst ge sig av till städerna – men det kan inte vara förklaringen om de som flyttar är daglönarfamiljer som grånat i tjänsten. Varför skulle för övrigt denna längtan efter stadens nöjen vakna just bland de människor som kommer från områden där storskaligt markinnehav är förhärskande? Hur kommer det sig att daglönarnas benägenhet att flytta avtar ju mer *bondbyn* är dominerande i landskapsbilden? *Detta* är skälet: För daglönaren existerar det, mellan hembygdens olika godskomplex, ingenting annat är herrar och drängar. Den enda utsikt som han, och hans efterkommande intill sista led, har att se fram emot är den att, till ljudet av godsklockan, arbeta som *Scharwerker* på andras jordar. Det finns ett inslag av primitiv idealism i den tryckande, halvt medvetna längtan efter fjärran platser. Den som inte förmår att dechiffrera den känner inte *frihetens* förtrollning. Idag är det sällan vi berörs av den i bibliotekens stillhet. De naiva frihetsi-

deal vi hyste i vår ungdom har förbleknat, och det är många av oss som blivit gamla i förtid. De har blivit alltför kloka, och tror rentav att en av människans mest ursprungliga drifter begravdes tillsammans med slagorden i en politisk och ekonomisk filosofi som nu är på tillbakagång.

Det handlar om en masspsykologisk process: De tyska lantarbetarna förmår inte längre anpassa sig till de *sociala* livsbetingelser som råder i deras hembygd. De tyska lantarbetarna har blivit "självmedvetna", klagas det i rapporter från västpreussiska godsherrar. Det gamla patriarkaliska systemet kopplade på ett omedelbart sätt samman daglönaren, i egenskap av andelsberättigad småjordbrukare, med de jordbruksekonomiska intressena. Denna patriarkaliska ordning håller nu på att upplösas. Säsongsarbetet i sockerbetsdistrikten kräver säsongsarbetare och penninglön. Lantarbetarna står inför utsikten till en rent proletär existens, men en proletär existens utan den möjlighet, till ett kraftfullt uppsving mot ekonomisk självständighet, som gör städernas industriproletariat självmedvetet. De som efterträder tyskarna på godsen förmår bättre att foga sig i dessa existensbetingelser – de polska vandringsarbetarna; nomadtåg värvade av agenter i Ryssland, som strömmar över gränsen i tiotusenden i början av året och lämnar landet igen på hösten. Dessa nomadtåg av polska vandringsarbetare följde först i sockerbetans spår, en gröda som förvandlar jordbruket till ett säsongsarbete. Därefter blev de allmänt etablerade, eftersom man genom att anställa dessa arbetare sparar in på arbetarbostäder, fattigvårdskostnader och sociala förpliktelser, och vidare eftersom dessa arbetare är i en prekär ställning i sin egenskap av utlänningar och därför är i godsägarens händer. Detta är sidoeffekter av det gamla preussiska junkerdömets dödskamp. På sockerbetsgodsen ersätts den patriarkaliskt styrande godsherren av ett industriellt affärsmannastånd. På höglandet bryts godsens areal ned i småbitar under trycket från krisen inom jordbruksekonomin, och på godsens utmarker uppstår kolonier av jordlottsarrendatorer och småbönder. Det ekonomiska fundamentet för den gamla jordägande adelns maktställning försvinner, och den jordägande adeln blir själv till något annat än den en gång var.

Varför är det då de *polska* bönderna som vinner terräng? Är det på grund av deras överlägsenhet ifråga om kapitalresurser eller ekonomisk intelligens? Snarare motsatsen. Klimatförhållandena och jordkvaliteten här är sådana att de i princip bara tillåter spannmåls- och potatisproduktion, jämte en extensiv boskapsskötsel. De som är minst hotade av marknadens onåd under sådana för-

hållanden är de som tar sin produktion dit den minskar minst i värde vid prisfall, nämligen den egna magen. Det är med andra ord de som producerar för *eget behov* som är minst hotade av marknadens onåd. Återigen gynnas de som kan avpassa sina behov till den *lägsta* nivån, de som har lägst anspråk på levnadsstandard i fysiskt och ideellt hänseende. Den polske småbonden i östra Tyskland är en typ som skiljer sig radikalt från de bönder som ivrigt odlar sina obetydliga jordlotter i den bördiga Rhendalen, och som vi ser ansluta sig till städerna via handelsträdgårdar och hortikultur. Den polske småbonden vinner terräng eftersom han är beredd att äta gräset från marken – alltså inte *trots*, utan *på grund av*, sina lågtstående fysiska och andliga levnadsvanor.

Det förefaller alltså vara en *selektionsprocess* som vi ser här. De båda nationaliteterna har sedan lång tid tillbaka levt under samma existensbetingelser. Tvärtemot vad vulgärmaterialismen föreställer sig har resultatet inte blivit att de båda nationaliteterna har börjat få samma fysiska och psykiska kvaliteter. Resultatet blir istället att den ena nationaliteten viker sig för den andra, att den nationalitet segrar som bäst förmår anpassa sig till de givna ekonomiska och sociala livsbetingelserna. Det förefaller som om denna skillnad i anpassningsförmåga skulle vara en given storhet. Kanske kan skillnaderna i anpassningsförmåga åter förskjutas under generationslånga processer där dessa egenskaper framodlas – genom samma sorts processer som över årtusendena lett fram till dagens skillnader i anpassningsförmåga. För närvarande är emellertid skillnader i anpassningsförmåga en faktor som vi måste räkna med som något givet.[6]

Vi ser alltså – tvärtemot vad optimisterna bland oss menar – att den selektion, som sker när man släpper marknadskrafterna fria, inte alltid slår ut till fördel för den nationalitet som ekonomiskt sett är högre utvecklad eller bättre danad. I mänsklighetens historia finns exempel på att mänsklighetens lägre utvecklade typer avgått med segern. Det finns också exempel på högtstående andliga och själsliga frukter som försvunnit, när den mänskliga gemenskap som förvaltade dem förlorat förmågan att anpassa sig till de egna livsbetingelserna – vare sig detta nu beror på den sociala organisationen eller på raskvaliteterna. I vårt fall är det omvandlingen av jordbrukets former och den svåra krisen i jordbruksekonomin som hjälper den ekonomiskt sett mindre utvecklade nationaliteten fram till segern. Framväxten av sockerbetsodlingar, och den dåliga avkastningen på den del av spannmålsproduktionen som går till försäljning, är parallella krafter vilkas effekter går i samma riktning: den första framodlar de polska säsongsar-

betarna, den senare de polska småbönderna.

Låt oss se tillbaka på de fakta vi diskuterat så långt. Jag medger gärna att jag är helt ur stånd att teoretiskt utveckla implikationerna av alla de slutsatser som man skulle kunna dra av dem. Jag vågar heller inte ens beröra den oändligt svåra, och för ögonblicket säkerligen olösbara, frågan *var* gränserna går för variabiliteten i en befolknings fysiska och psykiska kvaliteter, under påverkan från de levnadsförhållanden de är underställda.

Däremot kan man inte undvika att ställa frågan: Vad kan och bör vi göra i denna situation?

Med er tillåtelse avstår jag emellertid från att diskutera dessa frågor mer utförligt här. Jag nöjer mig istället med att kort antyda de två krav som, enligt mitt förmenande, bör ställas med tanke på den tyska nationalitetens intressen.[7] Det finns idag en växande samstämmighet om dessa båda krav. Det första kravet är att gränsen i öst måste stängas. En sådan stängning förverkligades under Furst Bismarck, och upphävdes igen efter hans avgång 1890; det förblev förbjudet för utlänningar att bosätta sig permanent, men de tilläts arbeta som vandringsarbetare. En "klassmedveten" storgodsägare i Preussens ledning stängde ute polackerna i syfte att bevara vår nationalitet; jordbrukarnas hatade motståndare släppte in dem igen, vilket tjänade de stora jordägarnas intressen.[7] De stora jordägarna var ju de enda som hade fördel av att polackerna flyttade in i Tyskland. Det visar sig alltså att det att det inte alltid är den "ekonomiska klasståndpunkten" som är avgörande i ekonomisk-politiska frågor. Det som fällde avgörandet *här* var den omständigheten att statens roder föll ur en stark ledares hand och en svagare tog över. Det andra kravet är att staten systematiskt bör köpa upp jord. Det vill säga: å ena sidan bör staten utvidga sitt jordinnehav, och å andra sidan bör lämpliga jordar, i synnerhet domäner, koloniseras av tyska bönder. Stordrift, som bara kan uppnås på den tyska nationalitetens bekostnad, förtjänar ur nationens synvinkel att gå under. Att överlämna stordriften åt sig själv innebär att tillåta existensoförmögna slaviska svältkolonier att uppstå, genom att jordlotter gradvis avskiljs från de större lantegendomarna. Inte heller är det endast vårt intresse att stoppa den slaviska invandringen som motiverar att betydande delar av markerna i östra Tyskland bör överföras till staten. Markägarna själva förser oss med ytterligare ett skäl. De kräver spannmålsmonopol, samtidigt som de vill ha ett bidrag på en halv miljard årligen. Härigenom riktar de kritik mot tanken att de ska få behålla sina privategendomar. Vad de önskar är med andra ord att bli

befriade från personligt ansvar för de egna ägorna, trots att detta ansvar är det *enda* skäl som rättfärdigar att just de skall äga dem.[8]

Men som sagt, det är inte dessa praktiska frågor för den preussiska jordbrukspolitiken som jag vill diskutera idag. Jag skulle snarare vilja knyta an till det faktum att vi överhuvudtaget ställer dessa frågor. Varför menar vi att den tyska nationaliteten i östra Tyskland bör skyddas, och att staten, med hjälp av den ekonomiska politiken, bör träda i bräschen för den och skydda den? Det som gör att vi känner att vi har rätt att ställa detta krav är den omständigheten att vår stat är en *nationalstat*.

Hur ser emellertid nationalekonomin på detta? Betraktar den dylika nationalistiska värdeomdömen som fördomar – vilka den omsorgsfullt bör frigöra sig från för att, opåverkad av känsloreflexer, kunna värdera de ekonomiska fakta mot sin egen måttstock? Och *vilken är* nationalekonomins "egna" värdemåttstock? Denna fråga vill jag försöka närma mig genom ytterligare några resonemang.

Som vi har sett går den ekonomiska kampen mellan nationaliteterna sin gilla gång även när det skenbart råder "fred". De tyska bönderna och daglönarna i öst stöts inte bort från den egna torvan i en öppen strid med politiskt överlägsna fiender. Det är i det ekonomiska vardagslivets stilla och ödsliga kamp med en lägre stående ras som de drar det kortaste strået, lämnar hembygden, och försvinner i en dunkel framtid. Det finns ingen fred i den ekonomiska kampen om tillvaron; det är bara om man tar skenet av fred för att vara verkligt, som man kan tro att det är fred och livsnjutning som framtiden bär i sitt sköte för våra efterkommandes räkning. Enligt den vulgära uppfattningen är ju nationalekonomins uppgift att fundera ut recept på hur man kan göra världen lycklig – enligt detta synsätt är det enda begripliga målet med vårt arbete att förbättra "lustbalansen" i den mänskliga tillvaron. Men redan det mörka allvaret i befolkningsproblemet hindrar oss från att bli eudaimonister, från att inbilla oss att det är fred och mänsklig lycka som framtiden har i sitt sköte, och från att tro att det skulle finnas något annat sätt att vinna armbågsrum i den jordiska tillvaron än genom människornas hårda kamp med varandra.

Det finns säkerligen inte något nationalekonomiskt arbete som inte vilar på altruismens grundval. I de allra flesta fall är det framtida generationer, inte den generation som lever nu, som kan skörda frukterna av det arbete som vi idag lägger ned på den ekonomiska politiken och socialpolitiken. Det som motiverar vårt arbete är omsorgen om *framtiden*, om våra *efterkommande* – och om vårt arbe-

te ska ha någon mening så kan det inte vara något annat. Men nationalekonomin kan inte heller baseras på optimistiska lyckoförhoppningar. När det gäller drömmen om fred och mänsklig lycka, så är porten till människohistoriens okända framtid försedd med en inskription: lasciate ogni speranza.[9]

Om vi nu tänker på framtiden, på de människor som lever när vår generation har lagts i graven – vad är det då för fråga som uppehåller oss, och som ligger till grund för allt arbete vi lägger ner på den ekonomiska politiken? Det är inte hur framtidens människor kommer att *ha det*, utan hur de kommer att *vara*. Det är inte människornas välbefinnande som vi vill odla fram, utan de egenskaper som vi förknippar med mänsklig storhet och som är vår naturs adelsmärke.

Både varuproduktionens problem (ett tekniskt-ekonomiskt problem) och problemet hur varor ska fördelas ("social rättvisa") har fått tjäna som värdemåttstockar i nationalekonomin. Ibland har det ena problemet hamnat i förgrunden, ibland det andra, och ibland har man naivt tänkt sig att de sammanfaller. Då och då har emellertid båda dessa frågor överskuggats av den halvt omedvetna, men inte desto mindre dominerande, insikten att en vetenskap om *människan* – och nationalekonomin är en sådan – framför allt har att göra med en fråga: Vilka är de *mänskliga kvaliteter* som framodlas av de ekonomiska och sociala existensbetingelserna? På den här punkten måste vi akta oss för att falla offer för en speciell illusion.

Som förklarande och analyserande vetenskap är nationalekonomin *internationell*, men så snart den fäller *värdeomdömen* är den bunden till den människoart som vi finner i vårt eget väsen. Dessa band är ofta starkast just när vi själva är som mest övertygade om att vi har kommit ifrån våra personliga begränsningar. Anta – för att nu använda sig av en något fantastisk bild – att vi efter tusentals år skulle kliva upp ur våra gravar: vad vi då skulle söka efter i det framtida släktets ansikten är de avlägsna spåren av vårt eget väsen. Även våra högsta och mest slutgiltiga jordiska ideal är föränderliga och förgängliga. Det kan inte vara vår vilja att framtiden ska påtvingas dem. Men vad vi kan önska är att framtidens människor känner igen vår art som *sina egna förfäders*. Vi vill, med vårt arbete och vårt väsen, vara det framtida släktets föregångare.

Den tyska ekonomiska politiken kan därför bara vara tysk, liksom den värdemåttstock som den tyska nationalekonomins teoretiker anlägger måste vara tysk. Har detta kanske förändrats nu, sedan den ekonomiska utvecklingen börjat expandera över de nationella gränserna och skapat en omfattande ekonomisk

gemenskap mellan nationerna? Är det rentav så att den "nationalistiska" bedömningsmåttstocken ska förpassas till sophögen, tillsammans med "nationalegoismen" i den ekonomiska politiken? Är det så att kampen för de egna ekonomiska intressena, för den egna hustrun och barnen, har upphört nu när familjen fråntagits sin ursprungliga funktion som produktionsgemenskap och blivit sammanflätad med den ekonomiska gemenskapen? Vi vet att så inte är fallet. Kampen har bara antagit *andra former* – och det är en öppen fråga huruvida dessa former ska ses som en mildring av kampen, eller snarare som en fördjupning och skärpning av den. På samma sätt är den internationella ekonomiska gemenskapen bara en annan form av kamp mellan nationerna. Denna form har inte mildrat, utan *försvårat*, kampen för att hävda den egna kulturen: den internationella ekonomiska gemenskapen ger upphov till materiella intressen som har bundsförvanter inom nationen själv, och som då arbetar *mot* intresset för nationens framtid.

Det är inte fred och mänsklig lycka som vi kan lämna efter oss till våra efterkommande, utan den *eviga kampen* för att vidmakthålla och odla vår nationella art. Vi får inte heller hemfalla åt den optimistiska förhoppningen att det arbetet skulle vara avklarat i och med att vi åstadkommit högsta möjliga ekonomiska kultur. Vi kan inte luta oss tillbaka och tro att selektionsmekanismerna i den fria och "fredliga" ekonomiska kampen av sig självt kommer att hjälpa den högre utvecklade typen till seger.

Våra efterkommande kommer *inte* i första hand att hålla oss ansvariga för vilken typ av ekonomisk organisation som vi efterlämnar till dem. När de ställer oss inför historiens domstol handlar det snarare om hur mycket armbågsrum vi lyckats tillkämpa oss för deras räkning. Även ekonomiska utvecklingsprocesser är i sista hand *makt*kamper. Det är nationens *makt*intressen som är de slutgiltiga och avgörande intressena, och den ekonomiska politiken skall tjäna dem närhelst de står på spel. Nationalekonomin är en *politisk* vetenskap. Den är politikens tjänare. Med detta menar vi inte att nationalekonomin ska tjäna dagspolitiska intressen hos de makthavare och klasser som för tillfället råkar ha makten, utan att den skall tjäna nationens varaktiga maktpolitiska intressen. För oss är *nationalstaten* inte heller ett vagt och obestämt väsen. Det handlar inte, som somliga tror, om ett Något som är desto mer upphöjt ju mer man höljer den i mystiskt dunkel. Nationalstaten, som vi förstår den, är liktydig med nationens världsliga maktorganisation. I vår nationalstat, liksom i alla andra, är det *"stats-*

förnuftet" som är den slutgiltiga måttstocken när man ska bedöma den ekonomiska politikens värde. Det är ett märkligt missförstånd att "statsförnuft" skulle betyda att "självhjälp" ska ersättas av "statlig hjälp", eller att marknadskrafternas fria spel ska ersättas med en statlig reglering av det ekonomiska livet. När vi använder detta slagord är det något annat vi vill hävda: Att det är vår nations sociala och ekonomiska maktintressen som har den utslagsgivande rösten i alla enskilda frågor som rör Tysklands ekonomiska politik. Detta gäller även frågan om hur och i vilken utsträckning staten skall gripa in i det ekonomiska livet, eller om och när den snarare bör släppa marknadskrafterna fria och aktivt riva ner de begränsningar som hindrar marknadskrafterna från att utvecklas.

Var det onödigt att ta upp dessa skenbart självklara saker till diskussion? Eller var det kanske onödigt att det just var en yngre företrädare för de ekonomiska vetenskaperna som tog upp dem? Jag tror inte det. Det verkar som om just vår generation inte sällan har särskilt lätt att förlora dessa enkla bedömningsgrunder ur sikte. Idag bevittnar vi hur vår generations intresse för frågor som rör nationalekonomin växer i oanad utsträckning. Det ekonomiska synsättet rycker fram på alla områden. Socialpolitiken har ersatt politiken, ekonomiska maktförhållanden har ersatt rättsliga relationer, och den politiska historien har ersatts av kulturhistoria och ekonomisk historia. Ser vi på de framstående verk som produceras av våra kolleger inom historieämnet är tendensen densamma: Där det förr talades om våra förfäders krigsinsatser breder man idag ut sig över monstruösa teorier om matriarkat, medan slaget mot Hunnerna på de katalauniska fälten är förpassat till en bisats.[10] En av nationalekonomins mest geniala teoretiker var så säker på sin egen betydelse att han trodde sig kunna karakterisera jurisprudensen som "nationalekonomins piga". En sak är helt klart sann: det ekonomiska synsättet har trängt in även i juridiken. Här och var har ekonomin börjat spöka så smått även i jurisprudensens mest heliga källor, i pandektisternas handböcker.[11] I domstolarnas domslut finner vi också att "ekonomiska aspekter" anförs när de juridiska begreppen tömts ut. Kort sagt: för att använda en juristkollegas halvt förebrående fras, så har vi ekonomer "blivit på modet". När ett synsätt på ett så självmedvetet sätt bryter ny mark finns det en risk att man faller offer för vissa illusioner. Man löper också risk att överskatta det egna synsättets räckvidd, och då särskilt i en bestämd riktning. Man kan jämföra med vad som hände när *filosofin* började expandera till andra områden, en process som på en ytlig nivå märks på att filosofins gamla lärostolar anförtros åt t ex fram-

trädande fysiologer. Bland oss lekmän har filosofins expansion till nya domäner ofta lett till uppfattningen att de gamla frågorna, om den mänskliga kunskapens väsen, inte längre hör till filosofins centrala och grundläggande problem. Något liknande har skett med nationalekonomin. Hos den uppväxande generationen finns en föreställning om att nationalekonomin inte bara har bidragit till att öka vår kunskap om de mänskliga gemenskapernas väsen. De föreställer sig också att vi i nationalekonomin har fått en helt ny måttstock med vars hjälp vi kan värdera dessa fenomen – som om nationalekonomin skulle vara i stånd att härleda speciella ideal ur det egna materialet. Det är dock en optisk villa att det skulle finnas självständiga ekonomiska eller "socialpolitiska" ideal. Att så är fallet står självfallet klart om man undersöker den nationalekonomiska litteraturen, och försöker fastställa vilka dessa "egna" värderingsgrunder skulle vara. Vi möts då av ett *kaos* av värdemåttstockar – en del är eudaimonistiska till sin karaktär, andra är etiska, och ofta identifieras de två på ett obskyrt sätt med varandra. Värdeomdömen fälls ogenerat överallt – och att avstå från att *bedöma* de ekonomiska fenomenen skulle vara liktydigt med att avstå från att göra just det man kräver av oss. Det hör emellertid inte till regeln, utan snarare till undantagen, att den som fäller omdömena klargör – inför andra och *för sig själv* – den subjektiva kärnan i bedömningen, nämligen de *ideal* som ligger till grund för hans omdöme om det studerade fenomenet: Det saknas medveten självkontroll, författaren blir inte medveten om de inre motsägelserna i omdömet, och när han försöker ge en generell formulering av vad det är som är specifikt "ekonomiskt" i bedömningsprincipen så blir han vag och obestämd. Sanningen är att de värden som vi använder som måttstock i nationalekonomin *inte* är specifika för ekonomin, och inte härledda ur den. Det handlar om *gamla, allmänna typer av mänskliga ideal*, som vi för med oss in i det material vi studerar. Endast den som tar sin utgångspunkt i teknologens platoniska intresse, eller som omvänt tar sin utgångspunkt i de aktuella intressena hos en bestämd klass (den dominerande eller den dominerade), kan tro att han ur det empiriska materialet skulle kunna härleda en måttstock, som sedan kan ligga till grund för de omdömen han fäller om detta material.

Är det onödigt att en lärjunge till den tyska historiska skolan fäster uppmärksamheten på dessa enkla sanningar? Det verkar som om just vi lätt faller offer för en speciell illusion, nämligen den att vi skulle kunna *avhålla* oss från egna medvetna värdeomdömen *överhuvudtaget*. Som man lätt kan övertyga sig om är

resultatet självfallet inte att vi förblir trogna föresatsen att avhålla oss från värdeomdömen. Istället blir vi offer för våra okontrollerade instinkter, sympatier och antipatier. Ännu lättare är det att utgångspunkten för analysen och *förklaringen* av de ekonomiska processerna omedvetet blir bestämmande för vilket *omdöme* vi fäller över dessa processer. Kanske är det just vi som måste akta oss, så att inte de egenskaper som varit så lyckosamma hos vår skolas döda och levande mästare – och som givit både dem och vetenskapen stora framgångar – förvandlas till fel i våra händer. I praktiken handlar det i huvudsak om två olika utgångspunkter för den ekonomiska analysen:

Antingen betraktar vi företrädesvis den ekonomiska utvecklingen uppifrån. Vi tar vår utgångspunkt i de stora tyska staternas förvaltningshistoria, och från den höjden blickar vi sedan ner på den ekonomiska utvecklingen. Vi följer dessa staters förvaltning, och deras sätt att handla i ekonomiska och sociala frågor, bakåt till deras historiska ursprung. Därmed blir vi ofrivilligt den ekonomiska utvecklingens apologeter. Anta att förvaltningen – för att nu hålla oss till vårt exempel – beslutar sig för att stänga gränsen i öst. Vi kommer då vara benägna att se stängningen av gränserna som slutpunkten på en historisk utvecklingskedja, där starka minnen från det förflutna ställer våra dagars stat inför krävande uppgifter som måste uppfyllas i den nationella kulturens intresse. Skulle beslutet att stänga gränserna däremot utebli, så säger vi istället att sådana radikala ingrepp dels vore onödiga, och dels inte längre motsvarar dagens synsätt.

Eller också betraktar vi den ekonomiska utvecklingen ur ett underifrånperspektiv. Vi betraktar det stora skådespelet, hur de uppåtstigande klassernas emancipationskamp träder fram ur kaoset av ekonomiska intressekonflikter, och observerar hur det ekonomiska maktläget förskjuts till deras fördel. Omedvetet tar vi då parti för dessa uppåtstigande klasser, eftersom de är eller börjar bli de starkare. Just genom att de segrar förefaller de ju bevisa att de utgör en ”ekonomiskt” sett *högre* stående typ av människa: Historikern faller alltför lätt offer för föreställningen att det är självklart att de *högre* utvecklade elementen kommer att avgå med segern i kampen. Det faktum att någon gruppering dukar under i kampen om tillvaron är, med detta synsätt, ett symtom på dess ”efterblivenhet”. Varje nytt symtom på att maktförhållandena håller på att förskjutas fyller honom med tillfredställelse. Inte endast för att det bekräftar hans observationer, utan för att han halvt omedvetet upplever det som en personlig triumf: historien löser in de växlar som han ställt ut på den. Det motstånd som denna utveckling

stöter på betraktar han omedvetet med en viss fientlighet. Det förefaller honom – utan att han så önskar – som om motståndet mot utvecklingen inte bara skulle vara resultatet av att det finns olika intressen som självklart kräver att bli företrädda; motståndet framstår istället snarast som ett uppror mot "historiens dom", som historikern formulerade saken. Den kritik, som vi måste rikta även mot sådana processer som förefaller oss vara det oreflekterade resultatet av historiska utvecklingstendenser, sviker oss just när vi behöver den som mest. För oss ligger frestelsen bara alltför nära att slå följe med segraren i den ekonomiska maktkampen, och då glömma bort att *ekonomisk makt och kallet att politiskt leda en nation inte alltid sammanfaller.*

Detta för oss över till några avslutande resonemang, som är mer praktisk-politiska till sin karaktär. Vi ekonomiska nationalister mäter även de klasser som har, eller eftersträvar, ledarskapet i nationen, med den *politiska värdemåttstock* som vi betraktar som suverän. Det vi frågar efter är dessa klassers *politiska mognad*, d v s efter deras förståelse och förmåga att ställa nationens varaktiga ekonomiska och politiska *makt*intressen över alla andra överväganden. När egna klassintressen naivt identifieras med allmänhetens intressen, så vore det ur nationens synvinkel en lycklig tillfällighet om de förra verkligen motsvarar allmänhetens varaktiga maktintressen. Å andra sidan är det ett misstag – ett av de misstag som blir resultatet av den moderna överskattningen av "ekonomin" (i ordets vanliga mening) – när man tror att känslor av politisk gemenskap inte kan klara trycket från divergerande ekonomiska dagsintressen, eller när man eventuellt hävdar att sådana känslor *bara* är en återspegling av den ekonomiska bas som ligger bakom de divergerande intressena. Det är bara i tider av fundamental social omvandling som detta är tillnärmelsevis korrekt. En sak är dock förvisso sann: I nationer där man inte dagligen påminns om att nationens ekonomiska blomstring är avhängig dess politiska maktposition (som är fallet i England), där kan man *inte* – eller åtminstone inte i regel – finna någon instinkt för dessa specifikt politiska intressen bland de breda *massor* som måste kämpa med den dagliga nöden. Det skulle inte heller vara rätt att kräva det av dem. Det är bara i stora ögonblick, t ex i händelse av krig, som även massorna blir medvetna om den nationella maktens betydelse. Då visar det sig att nationalstaten vilar på uråldriga psykologiska grundvalar även i nationens breda skikt av ekonomiskt dominerade, och att den på intet sätt bara är en "överbyggnad"; den är inte en organisation för den ekonomiskt dominerande klassen. I normala tider sjunker emellertid denna politiska

instinkt hos massan ned under medvetandets tröskel. Då är det de ekonomiskt och politiskt ledande skiktens specifika funktion att vara bärare av den politiska meningen, vilket är det *enda* skäl som politiskt kan rättfärdiga deras existens.

När en klass har *skaffat sig ekonomisk makt* så har det i alla tider ackompanjerats av en föreställning hos klassen ifråga att den kan göra anspråk på *den politiska ledningen*. Det är farligt, och i det långa loppet oförenligt med nationens intressen, när en ekonomiskt sjunkande klass håller det politiska herraväldet i sin hand. Men ännu farligare är det när klasser som är på väg *mot* ekonomisk makt, och därmed mot anspråk på det politiska herraväldet, ännu inte är politiskt mogna för att leda staten. Tyskland är för närvarande utsatt för båda dessa hot, och häri ligger nyckeln till att förstå det farliga i vår nuvarande situation. Till detta större sammanhang hör även omvandlingen av den sociala strukturen i östra Tyskland, en omvandling som hänger samman med de fenomen som diskuterades inledningsvis.

I den preussiska staten har dynastin, ända fram till våra dagar, stött sig på det preussiska *junkerståndet*. Dynastin skapade visserligen den preussiska staten i opposition mot junkrarna, men det var bara med junkrarnas hjälp som den kunde skapas. Jag vet mycket väl att ordet "junker" har en ogästvänlig klang i sydtyska öron. Kanske kommer man att tycka att jag talar med en "preussisk" röst när jag nu säger något till deras fördel. Jag kan inte se varför. Än idag finns det många vägar som leder till inflytande och makt för detta stånd i Preussen, även många vägar till monarkens öra, och som inte är tillgängliga för alla statsmedborgare. Denna makt har junkrarna inte alltid använt på ett sådant sätt att de kan stå till svars inför historien, och jag kan inte se varför en lärd borgare skulle älska dem. Trots allt detta var emellertid kraften i junkerns politiska instinkter en av de mest kraftfulla resurser som man kunde använda i de statliga maktintressenas tjänst. Idag har junkrarna gjort sitt, och de ligger nu i en ekonomisk dödskamp. Ingen statlig ekonomisk politik kan rädda dem, eller återge dem deras gamla sociala karaktär. De uppgifter vi står inför idag är också av ett annat slag än de som junkrarna kunde lösa. Under ett kvarts sekel befann sig den siste och störste av junkrarna i Tysklands ledning.[12] Hans statsmannakarriär är ojämförlig i sin storslagenhet, men det finns samtidigt något tragiskt över den – något som än idag undgår många. Framtiden kommer förmodligen utvisa att denna tragik består i det faktum att hans egna händers verk, den nation som han enade, långsamt och obönhörligt genomgick förändringar i den ekonomiska

strukturen under hans ledning: Nationen blev till något annat – till ett folk som måste kräva andra ordningar än de han erbjöd dem, eller som hans caesariska natur ens kunde foga sig i. I sista hand är det just detta som ledde till att hans livsverk delvis gått om intet. Tanken var ju att detta livsverk inte bara skulle leda till ett yttre enande av nationen, utan också till ett inre enande. Vi vet alla att så inte har skett. Med de medel som han använde kunde det inte uppnås. När han förra vintern, kringsnärjd av sin monarks gunst, gjorde sitt intåg i rikets utsmyckade huvudstad fanns det många – det vet jag – som upplevde det som om Sachsenwald hade öppnat sig likt ett modernt *Kyffhäuser*.[13] Men inte alla delade denna upplevelse. Det föreföll som om det gick att förnimma den historiska förgänglighetens kalla andedräkt i januaridagens luft. En egendomlig känsla av beklämning kom över oss. Det var som om ett spöke från ett stort förflutet hade stigit ned till oss och nu vandrade bland en ny generations människor, genom en värld som blivit honom främmande.

Godsen i öst var basen för Preussens härskande klass. Denna klass var utspridd över hela landet, och godsen utgjorde den sociala förbindelsepunkten för tjänstemännen. När godsen nu förfaller, och den gamla jordägande adelns sociala karaktär har vittrat bort, förflyttas emellertid den politiska intelligentians tyngdpunkt till städerna på ett sätt som inte går att stoppa. Det är *denna* förskjutning som är den avgörande *politiska* faktorn i jordbruket utveckling i östra Tyskland.

Men vilka är det då som övertar junkrarnas politiska funktion? Och hur förhåller det sig med det politiska kallet bland dem som tar över?

Jag tillhör själv de borgerliga klasserna, känner mig som en av dem och är uppfostrad med deras åskådningar och ideal. Det är emellertid vår vetenskaps kall och uppgift att säga sådant som man ogärna vill höra – att säga det till högre, till lägre klasser och till vår egen klass. När jag nu frågar mig om Tysklands borgerskap är moget att vara nationens politiskt ledande klass, så kan jag *idag* inte besvara denna fråga jakande. Borgerskapet skapade inte den tyska staten av egen kraft, och när nationen väl skapats styrdes den av en Caesargestalt som var av allt annat än borgerligt virke. Nationen ställdes inte inför några nya stora maktpolitiska uppgifter. Först långt senare påbörjades, ängsligt och halvt motvilligt, en "maktpolitik" – som inte var värd namnet – på andra sidan havet. Så snart kampen för nationens enande hade vunnits, och nationen uppnått en politisk "mättnad", kom det en märklig "ohistorisk" och opolitisk anda över det

uppväxande borgerliga släktet, som nu var fredstörstande och berusat av framgång. Den tyska historien föreföll vara till ända. Vår nutid var en komplett fullbordan av de gångna årtusendena. Vem ville då fråga sig huruvida framtiden skulle bedöma saken annorlunda? Blygsamheten förbjöd ju – så tycktes det – världshistorien att förbigå den tyska nationens framgångar och återgå till den vanliga dagordningen. Idag har vi nyktrat till. Det åligger oss att försöka lyfta den illusionens slöja som döljer vår egen generations ställning i fosterlandets historiska utveckling. För mig framstår det som om vi då får bedöma saken annorlunda. Vid vår vagga avkunnades en förbannelse, den värsta förbannelse historien kan ge något släkte i dopgåva: vårt hårda öde är att bli politiska *epigoner*.

Är det inte så, att vart vi än riktar blicken i vårt fosterland, så är det epigonens eländiga ansikte vi möter? De av oss som fortfarande har kvar förmågan att hata småaktigheten har, med vredgad sorg, kunnat känna igen den politiska epigonens småaktiga manövrar i de senaste månadernas händelser – som i första hand borgerliga politiker är ansvariga för – och i alltför mycket av det som sagts *i* och *till* det tyska parlamentet under de senaste dagarna.[14] Den mäktiga sol som stod i Tysklands zenit, som lät Tysklands namn lysa in i jordens mest avlägsna vinklar och vrår, förefaller nästan ha varit alltför stor för oss. Den verkar ha bränt bort den politiska omdömesförmåga som långsamt höll på att utvecklas i borgerskapet. För hur uppträder borgerskapet nu?

Det är bara alltför uppenbart att en del av storborgerskapet längtar efter att en ny Caesar skall träda fram. De längtar efter en ledare som ska beskydda dem mot hot underifrån, i form av de uppåtstigande folkliga klasserna, och mot hot ovanifrån, i form av socialpolitiska impulser som de misstänker den tyska dynastin för att ha.

En annan sektion av storborgerskapet är sedan länge försjunket i det slags politiska kälkborgerlighet som småborgerskapets breda lager aldrig vaknat upp från. Så var fallet redan vid tiden efter de krig som ledde fram till Tysklands enande, då nationen stod på tröskeln till att få positiva politiska uppgifter – i form av tanken på en tysk expansion på andra sidan havet. De saknade då även den mest elementära *ekonomiska* förståelse, som skulle ha fått dem att inse vad det skulle innebära för Tysklands handel över haven om den tyska fanan vajade runt kusterna.

Det är inte ekonomiska orsaker som är skuld till att breda lager i det tyska borgerskapet brister i politisk mognad. Skulden ligger heller inte i den intresse-

politik som ofta pekas ut som orsak – den påverkar ju inte andra nationer i mindre utsträckning än vad den påverkar oss. Orsaken ligger i det tyska borgerskapets opolitiska förflutna. Den ligger i att ett sekel av utebliven politisk skolning inte låter sig hämtas upp på ett årtionde, och i att en stor mans styre inte alltid är ett lämpligt medel för att åstadkomma politisk skolning. Den allvarliga frågan för det tyska borgerskapets politiska framtid är om det nu inte är för *sent* att hämta in den. Politisk skolning kan inte ersättas av någon *ekonomisk* faktor.

Kommer andra klasser att vara bärarna av en mer storslagen politisk framtid? Det moderna proletariatet anmäler sig självsäkert som de borgerliga idealens arvtagare. Hur skall man se på deras kandidatur till nationens politiska ledning?

Den som idag säger till den tyska arbetarklassen att den är politiskt mogen, eller att den är på väg till politisk mognad, kan bara vara en smickrare som är ute efter popularitetens tvivelaktiga lagerkrans.

Ekonomiskt sett är de högsta skikten i den tyska arbetarklassen vida mer mogna än de egoistiska besuttna klasserna vill medge, och de kräver med rätta friheten att öppet företräda sina intressen även i den organiserade ekonomiska maktkampens form. *Politiskt* är de dock oändligt mindre mogna än vad en klick journalister, som vill ha monopol på att leda arbetarklassen, vill få dem att tro. I denna *bourgeoisie déclassés* kretsar leker man gärna med hågkomster av hur det var för 100 år sedan. I vissa fall har de rentav lyckats få några ängsliga själar att i dem se de andliga arvtagarna till konventets män.[15] De är dock betydligt mer harmlösa än de tror: De saknar den gnista av Catilinsk[16] energi att skrida till *handling* som fanns i konventet, och har inte minsta anstrykning av den starka *nationella* lidelse som fläktade i konventets salar. De är oansenliga politiska småtalanger. De saknar de stora *makt*instinkter som måste finnas i en klass som är kallad att politisk leda nationen. Tvärtemot vad man försöker få arbetarna att tro är det inte bara de som har intressen i kapitalet som är politiska motståndare till att de ska vara med och styra staten. Söker man igenom de tyska akademikernas studiekammare finner man få spår av någon intressegemenskap med kapitalet. Vi frågar emellertid *även* proletariatet huruvida det är *politisk moget*. Eftersom det inte finns någonting mer förödande för en stor nation än att ledas av ett politiskt oskolat kälkborgerskap, och *eftersom* det tyska proletariatet ännu inte upphört att ha denna karaktär, så är vi deras politiska motståndare. Varför har proletariatet delvis utvecklats annorlunda i England och Frankrike? Orsaken ligger inte bara i att de engelska arbetarna under en längre tid fått ekonomisk

skolning – ett resultat av deras organiserade intressekamp. Även här är det framför allt en *politisk* faktor som är orsaken: *ekot av positionen som världsmakt* ställer ständigt den engelska staten inför stora maktpolitiska uppgifter, och därigenom försätts den enskilde individen i ett tillstånd av kronisk politisk skolning – som han hos oss bara får i akuta situationer då gränserna är hotade. Även för *vår* utveckling är det avgörande huruvida en stor politik på nytt kan göra oss medvetna om de stora maktpolitiska frågornas betydelse.

Vi måste inse att när Tyskland enades var det ett pojkstreck som nationen gjorde sig skyldig till på gamla dagar: om detta var slutpunkten snarare än inledningen till en tysk världsmaktspolitik hade det, med tanke på de stora kostnaderna, varit bättre om nationen inte enats. Det *hotfulla* i vår situation är emellertid att de borgerliga klasserna förefaller vissna bort som bärare av nationens *makt*intressen, och att det ännu inte finns några tecken på att arbetarna börjar bli mogna att ersätta dem.

Faran ligger *inte* – som de tror som hypnotiserat stirrar ner i samhällsdjupet – i *massorna*. Kärnan i det socialpolitiska problemet är inte heller de *dominerades ekonomiska* situation, utan har snarare att göra med de *dominerande och uppåtstigande* klassernas *politiska* kvalifikationer. Syftet med vårt socialpolitiska arbete är inte att lycksaliggöra världen, utan att socialt ena den nation som sprängts av den moderna ekonomiska utvecklingen, och att förbereda den inför framtidens svåra strider. Om det verkligen gick att skapa en "arbetararistokrati" som skulle vara bärare av den politiska meningen – något som vi idag saknar i arbetarrörelsen – då först kunde det spjut, som borgerskapets arm inte orkar bära, läggas på deras bredare skuldror. Dit förefaller det vara en lång väg.

För närvarande ser vi emellertid en sak: ett enormt arbete måste läggas ner på att *politiskt* skola nationen. Ingen plikt är mer allvarlig för oss än den att vi, var och en i sin lilla krets, ska vara medvetna om just *denna* uppgift: att arbeta för vår nations *politiska* skolning. Detta måste förbli det slutgiltiga målet även för vår vetenskap. Den ekonomiska utvecklingen i övergångsperioderna hotar upplösa de naturliga politiska instinkterna. Det vore olyckligt om även den ekonomiska vetenskapen skulle sträva mot detta mål – i det att den, bakom illusionen om självständiga "socialpolitiska" ideal, odlar en vek eudaimonism, om än i aldrig så förandligad form.

Därför är det väl självklart att just vi får påpeka att det är raka motsatsen till politisk uppfostran, när man i lagparagrafer försöker formulera ett misstroende-

votum mot en fredlig social framtid för vår nation[17], eller när *brachium saeculare* söker kyrkans hand för att få stöd för världsliga auktoriteter.[18] Men motsatsen till politisk skolning finner vi även i det schablonmässiga gläfsandet hos den ständigt växande kören av socialpolitiska amatörer (om uttrycket tillåts mig). Detsamma måste vi konstatera om dem som menar sig kunna ersätta de politiska idealen med "etiska", och dessutom harmlöst identifierar etiska ideal med optimistiska lyckoförhoppningar. Låt vara att detta mänskligt sett är både älskvärt och aktningsvärt, men det är ett outsägligt kälkborgerligt förvekligande av sinnet och raka motsatsen till politisk skolning.

Nationens massor lider svår nöd, och det tynger den nya generationens skärpta sociala samvete. Ändå måste vi uppriktigt bekänna att det idag finns något som tynger oss än mer: medvetenheten om att vi är ansvariga *inför historien*.

Det är inte vår generation förunnat att se huruvida den kamp vi för kommer att bära frukt, huruvida eftervärldens människor kommer att betrakta oss som sina förfäder. Vi kan inte häva den förbannelse vi står under – att vara arvtagare till en politiskt stor tid – om vi inte finner en väg att bli något annat: föregångare till en ännu större politisk tid. Kommer detta att vara vår plats i historien? Jag vet inte. Jag säger endast att det är ungdomens rättighet att stå för sig själv och för sina ideal. Det är emellertid inte åren som gör människan till gammal gubbe: människan är ung så länge hon har förmågan att känna de *stora* lidelser som naturen nedlagt i oss. Låt mig avsluta med att säga, att det således inte är bördan av att ha en mångtusenårig ärorik historia som får en stor nation att åldras. Den förblir ung om den har förmågan och modet att förbli trogen sig själv och de stora instinkter som har givits den, och om dess ledande skikt förmår häva sig upp i den hårda och klara luft där det nyktra arbetet med den tyska politiken frodas – en atmosfär som emellertid också genomfläktas av nationalkänslans allvarsamma storslagenhet.

Noter

[1][Ö.a.] Lassman och Speirs noterar i en not till sin översättning (1994: 1) att Weber aldrig återkom till denna problematik. Samma sak konstateras av utgivarna till Max Weber Gesamtausgabe (MWG I/4: 543), och de påpekar att Weber även i andra skrifter från 1890-talet har talat om en sådan kommande studie: dels i en recension av Karl Grünbergs bok *Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien*, dels i artikeln "Der preußische Gesetzentwurf über das Anerbenrecht bei Rentengütern", och dels i ett diskussionsbidrag till Karl

Oldenbergs föredrag "Über Deutschland als Industriestaat". Samtliga dessa texter finns tryckta i MWG I/4.

2 [Ö.a.] Friedrich Julius von Neumann (1835-1910) var nationalekonom, och hade professurer i politisk ekonomi i Freiburg respektive Tübingen. De arbeten av Neumanns elever som Weber refererar till torde vara de som ingår i Neumanns skriftserie *Beiträge zur Geschichte der Bevölkerung in Deutschland seit dem Anfang des 19. Jahrhunderts.*

3 "Gemeindelexion" Berlin 1887.

4 Denna förvaltningsindelning ger likväl en bättre karakteristik av den sociala skiktningen än om man utgår från hur de olika företagen är fördelade. På låglandet är det inte ovanligt med gods på under 100 hektar, och på höglandet är bondgårdar på över 200 hektar ingen ovanlighet.

5 Under perioden 1871-1885 minskade t ex befolkningen i godsdistriktet Stuhm med 6,7 procent, och andelen protestanter i den kristna befolkningen minskade från 33,4 procent till 31,3 procent. Bybefolkningen i *Kreise* Konitz och Tuchel ökade med 8 procent, och andelen katoliker steg från 84,7 procent till 86,0 procent.

6 Jag behöver väl knappast påpeka att de *naturvetenskapliga* kontroverserna om selektionsprincipens räckvidd – liksom det naturvetenskapliga sättet att använda begreppet "odling" ["Züchtung"] och alla de diskussioner som anknyter till det på detta, för mig främmande, område – saknar relevans för det vi har diskuterat ovan. *Begreppet* "selektion" är idag lika mycket allmängods som den heliocentriska hypotesen, och tanken att mänskliga kvaliteter "framodlas" finner man redan i Platons *Staten.* Båda begreppet används t ex redan av Friedrich Albert Lange, i *Die Arbeiterfrage in ihrer Bedeutung für Gegenwart und Zukunft*, och idag är vi sedan länge så hemmastadda med dem att det, för den som kan vår litteratur, inte kan uppstå några missförstånd om vad de betyder. Däremot är det en svårare fråga i vilken utsträckning det finns något varaktigt värde i antropologernas senaste försök att utsträcka selektionstanken, i Darwins och Weismanns mening, till den ekonomiska forskningens område. Dessa försök är visserligen snillrika, men metodologiskt och sakligt är de mycket tveksamma – och de överdriver utan tvekan selektionens betydelse så mycket att de blir missvisande. Ändå förtjänar t ex Otto Ammons skrifter (*Die natürliche Auslese beim Menschen* och *Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen*) mer uppmärksamhet än de fått, trots alla de förbehåll man måste göra beträffande dennes skrifter. Ett fel, som man finner i de flesta försöken från naturvetenskapligt håll att bidra till förståelsen av de problem som vår vetenskap sysslar med, ligger i deras missriktade ambition att "vederlägga" socialismen. Den förment "naturvetenskapliga teorin" om samhällsordningen förvandlas, genom ivern att uppnå detta mål, ovillkorligen till ett försvar för den bestående samhällsordningen.

7 [Ö.a.] Uttrycket "jordbrukarnas hatade motståndare" refererar till Bismarcks efterträdare, greve Leo von Caprivi, som var rikskansler mellan 1890 och 1894.

8 Även professor Schmoller har, i samma kontext, rest detta krav i sin tidskrift (Gustav Schmoller, "Einige Worte zum Antrag Kanitz", *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirthschaft* 1895: 611-629). Faktum är att de storgodsägare, som det är av värde för staten att behålla som arbetsledare i jordbruket, ofta inte bör äga jorden, utan istället bara bör arrendera statliga domäner. Min egen uppfattning är visserligen att statliga markköp bara har en mening om detta på ett organiskt sätt kombineras med en kolonisering av lämpliga domäner. Inköpen måste alltså hanteras på ett sådant sätt att en del av marken i östra Tyskland överförs till staten och att den, när den är i statens ägo, får genomgå en intensiv jordförbättringskur med hjälp av statliga krediter. Bosättningskommissionen måste här brottas med två svårigheter. En är att den måste stå för "efterkuren", i form av de utpla-

cerade kolonisterna. Det vore bättre om dessa kolonister, och deras anståndsansökningar, överlämnades till den vanliga, och något mer hårdhjärtade statskassan. Bortsett från detta finns det ytterligare en svårighet, som grundar sig i att det i många fall skulle vara bättre om de köpta godsen under ett tiotal år fick undergå en sådan kur i domänarrendatorernas vård. Som det nu är måste jordförbättringen göras hals över huvud, med stora förluster för administrationen, medan åtskilliga domäner säkert skulle lämpa sig för omedelbar kolonisering. Dessa svårigheter har gjort att koloniseringen har gått långsamt. Men det rättfärdigar på intet sätt det omdöme som Hans Delbrück, i sina berömda artiklar i *Preußische Jahrbücher*, ger om bosättningspolitikens nationalpolitiska effekter. För den som sett koloniseringens kulturverk på ort och ställe är Delbrücks mekaniska beräkning, där antalet nystartade bondgårdar jämförs med antalet polacker, inte någon övertygande bevisning. Några få byar med ett dussin tyska gårdar vardera kan eventuellt *germanisera* flera kvadratmil, men givetvis bara under två förutsättningar. För det första: inflödet av proletärer från öst måste stoppas. För det andra: när godsen nu bryts sönder och förfaller, så får man inte utlämna dem till sig själva och till de fria marknadskrafterna (som lösgjorts ännu mer genom räntegodslagarna). Om dessa förutsättningar inte är uppfyllda välter man ut det fat man öst i.

9 [Ö.a.] "Låt allt hopp fara". Weber citerar här Dantes *Divina Commedia* (Helvetet III: 9), där inskriptionen"Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate" (I som här inträder, låten allt hopp fara) står över helvetets port.

10 [Ö.a.] Vid detta slag, som ägde rum 451 e.kr., besegrades Attila av den romerske generalen Aetius.

11 [Ö.a.] "Pandekterna" är ett annat ord för den romerska lagsamling som utarbetades under den östromerske kejsaren Justinianus (527-565). Den latinska texten finns tillgänglig i engelsk översättning, efter en bearbetning av Webers lärare Theodor Mommsen, som *The Digest of Justinian* bd. 1-4 (1985). Tyskland fick inte en enhetlig civilrättslig kod förrän 1898. Fram till dess baserades rättsskipningen på romersk rätt, kompletterad med lokala traktater och handböcker som anger hur den romerska texten ska tolkas. Det är dessa handböcker som Weber syftar på.

12 [Ö.a.] Weber syftar här på Bismarck.

13 [Ö.a.] *Sachsenwald* är ett stort skogsområde nordöst om Hamburg, där Bismarcks gods Friedrichsruh är beläget. Bismarck fick 1871 detta gods i gåva av kejsar Wilhelm I, och det var hit som han drog sig tillbaka efter 1890. *Kyffhäuser* är en fortliknande sluttning i Harzbergen. Enligt en legend lever Fredrik I (Barbarossa) vidare där – redo att stiga ned och hjälpa det tyska folket i tider då nationen är hotad.

14 [Ö.a.] Weber syftar här på den debatt, i riksdagen och i offentligheten, som rörde ett lagförslag – det så kallade "Umsturzvorlage" – som syftade till att skapa lagrum för att inskränka socialdemokratins möjligheter att bedriva politisk verksamhet.

15 [Ö.a.] "Konventet" refererar här till det franska Nationalkonventet (1792-1795).

16 [Ö.a.] Sergius Catilina (108-62 f.kr.) var praetor år 68 f.kr. och ståthållare i Africa 67-66. Catilina försökte, efter att ha förlorat två konsulsval, ta makten med våld – den så kallade Catilinska sammansvärjningen.

17 [Ö.a.] Syftar på "Umsturzvorlage". Se not 14 ovan.

18 [Ö.a.] "Brachium saeculare" kan ungefär översättas som "sekulär arm". Weber syftar på den preussiska statens försök att motverka liberala och socialdemokratiska idéer genom att stärka den kristna kyrkan.